

УДК 37.01 (477.87) "1919/1939"

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У ФАХОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИДАННЯХ МІЖВОЄННОГО ЗАКАРПАТТЯ: УЗАГАЛЬНЕНИЙ АНАЛІЗ

Ваколя Зоряна Михайлівна,
м. Ужгород)

У науковій статті досліджується проблема формування виховних цінностей у молоді крізь призму її актуалізації у фахових педагогічних журналах Закарпаття 1920 – 1930-х років. Авторка здійснює порівняльний аналіз періодичних видань, які виходили як офіційні органи державних освітніх управлінь і громадських організацій. Зосереджено увагу на поширенні пропаганди виховних цінностей серед молоді дошкільного й шкільного віку засобами фахових педагогічних часописів. Поряд із висвітленням центральної проблеми зроблено спробу узагальненої систематизації інших питань, які вимагали першочергового вирішення в тогочасному освітньо-виховному просторі регіону.

Ключові слова: виховні цінності, освітньо-виховний простір, фахові періодичні видання, журнал, Закарпаття.

Постановка проблеми формування виховних цінностей у молоді в сучасних умовах українського державотворення набуває надзвичайно важливих рис не тільки для освітньо-виховного процесу, а й для загальносуспільного характеру розвитку громадянина, рівноправного члена сучасного цивілізаційного простору. Суспільно-політичні реалії вимагають утвердження демократичних основ виховного процесу як складової парадигми освітньої галузі. Важливим є розуміння традиційності й історичної поступовості виховного процесу не тільки в загальноукраїнському контексті, а й природності та послідовності формування виховних цінностей на регіональному рівні різноманітними засобами. Одними із таких можуть виступати й засоби масової інформації, зокрема друковані. В історичній

прогресії важлива еволюція доступності й популяризації виховних цінностей, які продукувалися насамперед педагогами, науковцями, культурно-просвітніми діячами. У цьому контексті, значне місце відводилося таким засобам масової комунікації як періодична преса, яка у своєму змісті виконувала й важливу виховну функцію.

Характер поширення виховних ідеалів на сторінках періодичних видань, у тому числі фахово-педагогічних, особливо в часи інформаційного голоду першої половини ХХ століття, було однією із складових процесу соціалізації молоді, її включення до суспільного життя. Покажемо у цьому відношенні є період входження Закарпаття упродовж 1919 – 1939 років до складу демократичної держави – Чехословацької республіки. Адже у минулому ми можемо знайти чимало відповідей на проблеми сучасності. Дану тезу можемо сміливо віднести й до проблеми формування виховних цінностей у тогочасній молоді засобами періодичних видань.

Варто зазначити, що окремі аспекти наближені до предмету нашого дослідження знаходили своє відображення в опублікованих працях Галини Розлуцької [14] та Марії Кухти [12]. Аналіз доступних публікацій, свідчить, що в них започатковано розв'язання даної проблеми. Щоправда, зауважимо, дослідниці розглядали суть освітньо-виховного потенціалу шкільництва міжвоєнного Закарпаття переважно крізь призму ідеї полікультурності та виховного національного ідеалу виключно на матеріалі підручників та українськомовної преси.

Акцент на періодичних виданнях, у тому числі педагогічних, згаданого періоду зроблено в працях Юрія Бідзілі [8]

й Івана Добоша [9]. Якщо перший із авторів подає статистичну інформацію крайової періодики XIX – XX століть, то другий дослідник науково аналізує змістовний характер періодичних видань, класифікуючи спрямованість української журналістики Закарпаття 1920 – 1930 років. Під специфічним й дещо однобоким кутом питання поширення виховних ідеалів крізь періодичну пресу дослідив Павло Лісовий [13]. Загальну характеристику досліджуваному періоду в одній із останніх колективних праць крізь призму культурно-освітньої еволюції краю подав Володимир Задорожний [11]. Проте, в цілому, слід зазначити, що вивчення саме нашої досліджуваної проблеми носило фрагментарний характер.

Ми ж у своєму дослідженні спираємось на ціннісні засади виховання, які знаходили своє відображення у друкованих засобах масової комунікації міжвоєнного Закарпаття, зокрема педагогічних. Виходячи з того, що виховна цінність містить інформацію про ідеали, перспективи, мотиви діяльності молоді особистості, її активності й комунікації в соціумному середовищі, ми акцентували увагу на висвітленні різноманітної інформації щодо виховного потенціалу молоді, який лежить в основі її спрямованості та світоглядному баченні, у формуванні в неї системи знань, умінь, що згодом складають особистісну характеристику в конкретних соціально обумовлених відносинах.

Виходячи з цього, порівняльний аналіз актуалізації виховних цінностей у фахових педагогічних виданнях міжвоєнного Закарпаття свідчить про значне місце освітньо-виховної парадигми в тогочасній системі суспільного розвитку. Досліджені матеріали доводять бажання авторів періодичних видань якнайшвидше сприяти реалізації виховного потенціалу молоді з перспективною метою залучення її до корисних справ на благо суспільного розвитку. Відтак, духовні й матеріальні засади виховних цінностей у проаналізованих виданнях складають цілий комплекс їх інтегративних джерел, які породжують виховні цінності свободи та життя, любові, дбайливості, колективізму, гідності, урівноваженості, волелюбності, впевненості в собі, людяності, відкритості, відповідальності, цілеспрямованості, духовності тощо.

Обґрунтування значимості формування виховних цінностей у молоді засобами педагогічних видань є можливим завдяки використанню аксіологічний підходу до аналізу просвітницької думки. Згаданий підхід дозволяє досліджувати виховні цінності як феномен соціокультурного простору, що в Закарпатті традиційно обґрунтований історико-політичними, соціально-економічними, національно-культурними, духовно-релігійними, ментально-психологічними та освітньо-виховними чинниками. Найяскравіше вони проявили себе в умовах демократичного суспільно-політичного режиму, запровадженого чехословацькою владою у 20 – 30-х роках XX ст.

Відтак, демократичні цінності поширилися й на освітню сферу, в межах якої виховні ідеали стали одним із головних механізмів освітньо-виховного розвитку краю. Це можна чітко прослідкувати оглядаючи джерельну базу фондів Державного архіву Закарпатської області «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919 – 1938» [1], «Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород (1919 – 1928 рр.)» [2], «Учительське товариство Підкарпатської Русі, м. Ужгород» [3], документи окружних шкільних інспекторатів [4-7], підшивки періодичних видань. Опрацювання джерел дозволяє стверджувати, що ціннісні пріоритети виховання в Закарпатті формувалися історично.

Палітра педагогічних періодичних видань у першій половині XX століття не була широкою. У цілому, до видань освітньо-виховного спрямування у міжвоєнному Закарпатті, на наш погляд, можна віднести русофільські (російськомовні) журнали «Народная школа» (1920 – 1938), «Культура: педагогический вестник» (1921), «Урядовий вестник школьного реферату крайового уряду Подкарпатской Руси» (1921 – 1938), «Русская школа» (поширювався переважно серед російськомовних читачів Словаччини у 1928 – 1936 роках), «Юный друг» (1930), «Вестник учительства горожанских школ Подкарпатской Руси» (1932), а також україномовні – «Учитель» (1920 – 1938), «Наш рідний

край» (1922 – 1938), «Учительський голос» (1930 – 1938), «Наша школа» (1935 – 1938), «Підкарпатська Русь» (1923 – 1936) і деякі інші [8, с.25-41]. Всі вони виконували виховну функцію щодо шкільної молоді й були, за виключенням дитячого журналу «Наш рідний край», спеціалізованими науково-педагогічними. Таке розмаїття освітньо-виховних видань свідчить про демократизацію культурно-мовного простору з часу входження Закарпаття під офіційною назвою Підкарпатська Русь до складу Чехословаччини.

Внаслідок специфічного національно-культурного й мовного розшарування в регіоні склалися обставини, коли педагогічний загал опинився розділеним на два табори і притримався у своїй професійній діяльності різних освітньо-виховних традицій. Яскраво це демонструє й двоблокове розшарування спеціалізованих педагогічних видань. Русофільська учительська інтелігенція згурпувала свої зусилля на поширенні освітньо-виховних цінностей крізь періодичні видання як під егідою державних структур, так і на основі громадських ініціатив. Зокрема, «Народная школа», як журнал «Учительського товарищества Подкарпатской Руси», був досить популярним щомісячником (крім літніх місяців липня і серпня) й друкувався в Ужгороді впродовж 1920 – 1938 років [16, с.1]. Часопис «Культура: педагогический вестник» під редакцією Василя Тигана був заснований «Учительським Союзом» і виходив з друку в Мукачеві [15, с.1]. Йх змістовне наповнення спрямовувалося передусім для учительських кадрів, котрі в умовах нової державної освітньої політики Чехословаччини були змушені впроваджувати модерні підходи до навчально-виховного процесу. Особливо це стосувалося перших років шкільного реформування в Чехословаччині.

«Урядовий вестник школьного реферату крайового уряду Подкарпатской Руси» виходив у 1921 – 1938 роках в Ужгороді як офіційний державний орган адміністрації шкільного управління крайового уряду Підкарпатської Русі [8, с.40], в якому друкувалися різні декрети, постанови й рішення, що стосувалися системи управління освітньо-виховної сфери шкільного рівня. Фактично видання було розраховане на службовців і керівників навчальних закладів, які впроваджували рекомендації централізованих установ на місцях.

Для широкого впровадження русофільської культурно-національної орієнтації у виховний процес «Союз русских учителей Словакии» видавав щомісячник для місцевої молоді «Русская школа». І хоча редакційна колегія на чолі з Павлом Фіртко перебувала в Пряшеві значення його публікацій для місцевої молоді краю також не можна оминати [8, с.36].

Ілюстрований щомісячник «Юный друг», який видавався товариством «Школьная помощь» в Ужгороді, тематично був спрямований для юнацтва й подавав різноманітну інформацію виховного змісту. Його редагували О.Бескид і С.Медьешій [8, с.26].

«Вестник учительства горожанских школ Подкарпатской Руси», який редагував М. Перейма, виходив у Мукачеві як додаток до чеськомовного видання «Мещанске школы» й був спрямований на допомогу в забезпеченні навчально-виховного процесу горожанських шкіл краю [8, с.41].

Що ж до україномовних спеціалізованих видань міжвоєнного періоду в історії краю XX століття, то першим офіційним друкованим органом шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі став журнал «Учитель». Одночасно він став першим фаховим періодичним виданням для педагогічного загалу («педагогічний часопис») й щомісяця (крім літніх канікулярних) слугував доброю підмогою освітньо-виховних працівників. Автори, серед яких переважали науково-педагогічні працівники, письменники й державні службовці відповідних рівнів освітнього управління, подавали матеріали під актуальними рубриками «Виховання та навчання», «Із шкільного життя», «Навчальна мова». У процесі становлення шкільництва далеко не зайвою була рубрика «Реформа учительського образования» [9, с.96].

Перший номер часопису побачив світ 10 лютого 1920 року завдяки старанням редактора – відомого культурного діяча краю Івана Панькевича. Починаючи з 1922 року журнал редагували Северин Бочек, Юліан Ревай. У 1929 році редактором

був і Йосиф Пешина. Ставлячи важливі завдання перед собою редакційна колегія насамперед звертала увагу на необхідність щосили працювати на освітньо-виховне гартування молодого покоління регіону [22, с.2]. Наприкінці 1920-х років «Учитель» орієнтується й на іншомовну аудиторію. Зокрема, крім української, видання друкується чеською та угорською мовами.

Ще одним фаховим педагогічним виданням у міжвоєнному Закарпатті можна вважати часопис «Учительський голос», що виходив з друку впродовж 1930 – 1938 років. Перший його номер дійшов до читача у квітні 1930 року. Щоправда його видавцем стали не державні установи, а «Учительське товариство Підкарпатської Русі в Ужгороді». Першим редактором журналу був відомий педагог Олександр Полянський. У редакційній колонці він зазначав, що видання покликане сконсолідувати всіх учителів краю навколо просвітництва й народної культури, а також здійснювати виховну функцію для шкільного загалу [23, с.1]. З 1937 року на цій посаді його замінив теж педагог, відомий у краї письменник і громадський діяч Андрій Ворон [24, с.1].

Журнал «Учительський голос» був одним з перших часописів Закарпаття, що друкувався українською літературною мовою з фонетичним правописом. Серед авторів журналу переважали представники національно-культурної інтелігенції Закарпаття. Однією з яскравих особливостей у змісті періодичного видання була дискусія з приводу запровадження російськокомовних підручників для шкіл краю.

Слід вказати й на значний елемент політизації згаданих періодичних видань. Зокрема, «Учительський голос» займав активну позицію стосовно використання україномовних слів і термінів, відстоював ідею народовецько-української інтелігенції й педагогічного загалу на офіційне й рівноправне існування української національної культури й освіти на теренах краю, адекватно реагував на затягування процесу вирішення мовного й національного питань у Закарпатті чехословацькими урядовцями [23, с.41].

За традицією журнал «Учительський голос» мав низку постійних рубрик, серед яких популярністю у читачів користувалися «Учительська хроніка» та «Поради учителя» [9, с.107]. Тут містилися матеріали про буденні справи педагогічного середовища, дискусії та пропозиції стосовно методики викладання у навчальних закладах, пріоритетні напрямки освітньо-виховного розвитку тощо. Як провідний друкований орган українських учителів, «Учительський голос» до початку окупації краю Угорщиною в 1939 році був виданням, яке об'єднало навколо себе всіх представників педагогічного загалу.

Пропагандою виховних цінностей серед освітян й шкільної молоді активно займалися і працівники редакційної колегії та дописувачі професійного педагогічного часопису «Наша школа». Журнал виходив друком щомісяця у 1935 – 1938 роках. Редакційну колегію очолював Іван Васко. Його видавцем стало товариство «Учительська громада», а змістовна спрямованість була покликана заповнити прогалину у вихованні молоді в народному дусі [9, с.109]. Значне місце відводилося матеріалам методичного характеру, що слугувало допоміжним інструментом підготовки педагогічних кадрів, особливо у сільській місцевості [17, с.11]. Чимало публікацій присвячувалося розвитку педагогічної думки [18, с.1-3], відомим освітньо-культурним діячам [20, с.16-19] тощо. Традиційними для подібних видань були хроніки найважливіших подій в освітньо-виховному житті краю. Неодноразово на сторінках видання наголошувалося, що вчитель повинен бути прикладом для молодого покоління у всіх проявах своєї діяльності, а насамперед – національно-свідомою людиною, що «на свою працю дивиться не як на ремесло, але як на національний обов'язок не тільки перед сучасним, але й майбутнім поколінням нації» [19, с.5].

Важливе місце в процесі поширення виховних цінностей серед місцевого населення Закарпаття, у тому числі й молоді відіграв і часопис «Підкарпатська Русь», що виходив упродовж 1923 – 1936 років [10, с.61]. Його можна класифікувати як професійно-педагогічне видання, оскільки на титульній сторінці було зафіксовано, що це «часопись посвячена познанню родного края и педагогичным делам» [21, с.1]. За характером публікацій у

царині історії, етнографії, географії, природознавства, літературознавства, фольклористики та інших наукових сфер можна говорити про поширення на його сторінках значного пласту виховних ідеалів. Адаже до авторства у журналі запрошувалися як педагогічні працівники, так і науковці, котрі були покликані пропагувати серед читачів гуманістичні цінності, любов до рідної, рідної землі, рідного слова й традицій. Першим редактором журналу став уже згаданий письменник і культурний діяч краю Іван Панькевич [9, с.111]. Його стараннями видання отримало широку популярність за межами Закарпаття. Згодом часопис редагував відомий педагог і просвітник Павло Яцко [21, с.16].

Систематизуючи проблеми, які порушувалися у педагогічних виданнях (крім пропаганди виховних цінностей), варто говорити про спільну тенденцію тематичного подання інформації. По-перше, акцентувалася увага на широкому впровадженні демократичності й гуманізації освітнього простору. Особливо варто підкреслити характер подання текстів у напрямку формування виховних цінностей шкільної молоді, які потребували свіжого дихання у нових реаліях тогочасності. Мова стиль авторських матеріалів відтворювали пріоритетні напрямки освітньо-виховної діяльності вчителів, спрямовані на морально-естетичне виховання дошкільної й шкільної молоді, вироблення у дітей любові до рідних, сім'ї, батьківщини. Патріотизм і духовність стали одними із ключових цінностей у системі пропаганди загальнолюдських ідеалів нової генерації закарпатців.

По-друге, на сторінках фахових журналів велась дискусія стосовно впровадження нових підходів до виховання молодого покоління. Зміст матеріалів засвідчив одну з ключових тез, що вже з дитинства необхідно закладати фундаменти не тільки майбутніх знань і вмінь молододі генерації, цементувати підвалини її особистої поведінки, а й формувати засади гармонійних, толерантних відносин у конкретному соціальному середовищі.

По-третє, «мовне питання», яке актуалізувало не тільки освітньо-виховний та культурно-національний простір Підкарпатської Русі, а й суспільно-політичний упродовж усього міжвоєнного періоду. Автори у доступній формі роз'яснювали переваги рідномовного навчання й полікультурного виховання як засобу формування виховних цінностей у процесі соціалізації крайової молоді. Навіть попри «мовну анархію» в регіоні змістовна спрямованість матеріалів не впливала суттєво на пропаганду виховних цінностей серед шкільної молоді. Більше того, цілком небезпідставно автори матеріалів наголошували, що на зріла необхідність формування комплексної системи виховних цінностей за допомогою мовної ідентичності, яка б слугувала незмінним орієнтиром у вихованні молододі генерації Закарпаття.

По-четверте, значна увага відводилася рецензуванню різножанрових шкільних підручників, популяризувалися народна історія та література, фольклор тощо.

По-п'яте, фаховості змісту періодичних видань надавали публікації офіційних документів установ, які опікувалися освітньо-виховним процесом. Цікавим було й літописання культурно-освітнього життя краю.

По-шосте, в силу суспільно-політичних обставин тогочасності педагогічні видання певною мірою політизувалися. Культурно-національні орієнтації знаходили підтримку серед активістів крайових політичних партій, зокрема русофільської та української спрямованості.

Таким чином, наше дослідження свідчить про те, що в змісті фахових видань формувалися умови орієнтаційно спрямованої політики належного виховання підростаючого покоління. Завдяки крайовим педагогічним виданням виховні цінності проходили процес переосмислення, адаптації до умов соціокультурного середовища, набирали просвітницького значення. Виховне спрямування сприяло громадянській соціалізації молоді.

Ретроспективний аналіз виховного потенціалу в змісті педагогічних видань міжвоєнного Закарпаття констатує пріоритетність саме виховних цінностей у контексті всього регіонального культурно-історичного прогресу й суттєво доповнює різно-

барвність вітчизняної педагогічної думки.

Перспективи подальших досліджень лежать у площині конкретних досліджень проблем формування виховних цінностей, ключовим серед яких є аналіз впливу періодичних видань

на громадянськість молоді. У змісті періодики значну увагу приділено пропаганді ідей патріотизму, любові до рідного краю, його природи, політичної свідомості крізь формування політичної культури, морально-етичних норм, духовності.

Література та джерела

1. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Фонд 28 «Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород (1919 – 1938 рр.)».
2. ДАЗО, Фонд 29 «Президія Цивільного Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород (1919 – 1928 рр.)». – Спр. 124 – 176.
3. ДАЗО, Фонд 1039 «Учительське товариство Підкарпатської Русі, м. Ужгород (1925 – 1940 рр.)». – 6 спр.
4. ДАЗО, Фонд 278 «Берегівський окружний шкільний інспекторат, м. Берегове (1919-1938 рр.)». – 534 спр.
5. ДАЗО, Фонд 279 «Шкільний інспекторат Бережської та Угочанської жуп, м. Берегове (1937 – 1944 рр.)». – 244 спр.
6. ДАЗО, Фонд 326 «Іршавський окружний шкільний інспекторат, с.Іршава Бережської жупи (1920 – 1941 рр.)». – 72 спр.
7. ДАЗО, Фонд 327 «Свалявський окружний шкільний інспекторат, с. Свалява (1919 – 1945 рр.)». – 324 спр.
8. Бідзіля Ю. Преса Закарпаття XIX – XX століть / Юрій Бідзіля. – Ужгород : МП «Ліра», 2001. – 80 с.
9. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20 – 30-х років XX ст. / Іван Добош. – Івано-Франківськ, 1995. – 128 с.
10. Загальна бібліографія Подкарпатя / Миколай Лелекач, Іван Гарайда: факсимільне видання. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. – 214 с.
11. Задорожний В. Культурно-освітній розвиток Закарпаття міжвоєнного періоду / Володимир Задорожний // Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / Під. ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород : Ліра, 2010. – С. 126 – 140.
12. Кухта М. Роль педагогічної преси Закарпаття у формуванні виховного національного ідеалу / Марія Кухта. – Ужгород, 1997. – 50 с.
13. Лісовий П. Комуністична преса Закарпаття 20 – 30-х років : монографія / Павло Лісовий. – Львів, 1982. – 142 с.
14. Розлуцька Г. Зміст шкільних підручників як фактор полі культурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919 – 1939 рр.): Монографія / Галина Розлуцька. – Дрогобич : Коло, 2005. – 282 с.
15. Культура. – 1921. – №1.
16. Народная школа. – 1920. – №1.
17. Наша школа. – 1937. – №2.
18. Наша школа. – 1937. – №3.
19. Наша школа. – 1937. – №6.
20. Наша школа. – 1938. – №3.
21. Подкарпатска Русь. – 1925. – №1.
22. Учитель. – 1920. – №1.
23. Учительський голос. – 1930. – №1.
24. Учительський голос. – 1937. – №2.

В научной статье исследуется проблема формирования воспитательных ценностей молодежи посредством ее актуализации в специализированных педагогических журналах Закарпаття 1920 – 1930-х годов. Автор проделал сравнительный анализ периодических изданий, которые публиковались как официальные органы государственных образовательных учреждений и общественных организаций. Основной акцент сделан на пропаганде воспитательных ценностей у молодежи дошкольного и школьного возраста посредством специализированных педагогических журналов. Вместе с освещением основной проблемы сделана попытка обобщенной систематизации других вопросов, которые требовали первоочередного решения в тогдашнем образовательно-воспитательном пространстве региона.

Ключевые слова: воспитательные ценности, образовательно-воспитательное пространство, специализированные периодические издания, журнал, Закарпатье.

The author of the article has considered the problem of educational values development among young people through the lens of its actualization in specialized pedagogical periodicals of Transcarpathia in the 1920's and 30's. The author carries out a comparative analysis of the periodicals that have been published as official organs of the state educational administration and public organizations. Much attention is concentrated on the propaganda campaign in favour of educational values among preschool and school children by means of specialized pedagogical periodicals. Along with the coverage of the central problem the author of the article attempts to generally systemize other items, specifically those which have been the items of high priority in the educational field of the region of that time.

Key words: educational values, educational field, specialized periodicals in pedagogical science, periodical, Transcarpathia.